

A MAGYAR NYELV SZEREPE A TUDOMÁNYBAN ÉS AZ ISMERETTERJESZTÉSBEN

Vizi E. Szilveszter

az MTA r. tagja, alelnök (MTA) esvizi@koki.hu

Az agyunk sejtjeiben elraktározott információkat és annak a társadalom szintjén való felhasználását, alkalmazásának módjait (erkölc, etika) nem lehet genetikailag átörököltetni. Az ember a nyelv segítségével fejezi ki gondolatait, azaz a nyelv az agy működésének terméke, a kommunikáció eszköze. Gondolataink az információáramlás eszközeivel szóban, írásban, képekben, nemzedékről nemzedékre átörököltethetők. A gondolkodó ember, a *Homo sapiens* a nyelv, a szavak segítségével tudja gondolatait másokkal megosztani. A tudós is a nyelv segítségével tudja társaival megosztani az általa felismert törvényszerűségeket, és a következő generációk számára hozzáférhetővé, azaz, halhatatlanná tenni a Gutenberg-galaxisban, vagy manapság a világháló segítségével a komputer merevlemezein. A népdal, a népmese is úgy élt tovább, hogy generációról generációra, anyáról leánygyermekre, apáról fiúra szállt, míg végül valaki lejegyezte, majd nyomtatásban megjelentette. Az ember maga tehát múlandó, gondolatai viszont a nyelv segítségével halhatatlanok lehetnek.

A nyelv és annak belső logikája, amelyet egy azonos kultúrájú nép évezredek során alakít ki, jellemző a nemzetre, sőt, annak minden tagjára; befolyásolja gondolkodásukat. A magyar tudósokat is a magyar nyelv belső logikája segítette; nemzetközileg is nagyra értékelt sikereik egyik titka a magyar nyelv (pl. Nobel-díjasaink). A nyelv egyszerre van függő és meghatározó viszonyban a gondolkodásunkkal.

Nem véletlen, hogy a Magyar Tudományos Akadémiát 1825-ben Széchenyi István támogatásával „a nemzet a magyar nyelv ápolására, a tudomány szolgálatára hozta létre”. Az sem véletlen, hogy Bugát Pál orvosprofesszor és akadémikus társai 1841-ben, azaz 160 éve azért is alapították a Királyi Magyar Természettudományi Társulatot, hogy a nyugati világ tudásanyagát, a tudományos ismereteket *magyarul* terjeszthessék. Ebben olyan társai voltak, mint Jedlik Ányos, Szily Kálmán stb. Jedlik egy-egy természettudományi fogalom magyar kifejezésére a következőket javasolta, amelyek részben ma is használatosak: *delejzár, zárvas, dugattyú, eredő, összetevő, ferdény (trapéz), hanglebegés, -ütés, hátrány, hullámtalálkozás, huzal, kitérés (elongáció), kéjlég, lejt-mérés, merőleges, nyomaték, osztógép, szorított, tolatyú, vetület, villamfeszítő, villamszedő, zöngé.*

Toldy Ferenc, a Magyar Műnyelvi Bizottmány elnöke, a következő levelet írta Jedliknek: „... A magas közoktatási ministerium rendeletéből egy, a gymnasiumi tanítás körül az illetőknek zsinórmértékül szolgálándó magyar műnyelv kidolgozására bizottmány lévén rendelve, a Tekintetes Úr egyik tagjául neveztetett ki. Megkülönböztetett tisztelettel vagyok a Tekintetes Úrnak alázatos szolgálója Toldy Ferenc mint A magyar műnyelvi bizottmányelnöke. Pest, aug. 11. 1854.” A Bizottmány tagja lett Jedlikén kívül Horváth Cirill, a pesti piarista gimnázium igazgatója, Szvorényi József, az egri cisztercita gimnázium tanára, Fogarasi

János váltófőtörvényszéki elnök, Győry Sándor okl. mérnök, Pólya József orvosprofesszor, végül Schirckhuber Móric, a pesti gimnáziumi piarista tanára. A Bizottmány szerint a magyar műnyelv kialakítása egyre könnyebbé teszi a tudományok megértését és megértését: „a magyar nyelvet az idegen szók nem csak kellemetlenül zavarják, mint a melynek hangzásától lényegesen elütnek, de ... felette nehezen kezelhetők is, miután származékokat csak bajjal és darabosan képeznek. Nem vegyülvén a magyar előadás-sal ... mindannyi foltok gyanánt ennek tiszta folyását elidomtalanítják”. Ezek után természetes, hogy Jedlik, ez a zseniális fizikus, bencés tanár véleménye az volt, hogy „a szellem élteti a nyelvet, s együtt mind a kettő a nemzetet”.

1831-ben merész vállalkozásba fogott *Bugát Pál*: Schedellel együtt megindították az első magyar nyelvű szakfolyóiratot, az Orvosi Tárt. Bugát fő célja a magyar nyelvű orvosi-természettudományi irodalom megteremtése volt. A XVIII. sz. végén ugyanis deák nyelven íródtak a tudományos és egyéb szakmai könyvek, a latin a kor *lingua franca*-ja volt. Nem véletlen, hogy Bugát temetésén Toldy, az Akadémia főtitkára így jellemezte Bugátot: „helyesen szólni Révai, szépen Kazinczy, műszabatosan Bugát tanította a nemzetet”. Bugát és nyelvújító társai egy egész sereg olyan szóval gazdagították a magyar nyelvet, amelyeket ma már sem a szakirodalom, sem a köznyelv nem nélkülözhet, s amelyek már közkinccsé váltak. Ilyen az *ábra, adag, adoma, agy, alagút, állam, anyag, bizomány, bizottság, boncztan, ború, csalogány, csavar, derű, dugasz, élcz, ellenszenv, elnök, eredmény, erély, erény, fogalom, forradalom, gép, gyógy, gyógyvíz, gyógyszer, gyógyszerház, higany, hírnök, honvéd, hordár, ideg, jellem, jelleg, jelvény, jog, jogász, kedély, képezde, kísérlet, kór, kórház, kórtan, műtét, műtő, oldat, óvoda, ömlengés, rajz, természetrajz, föld-*

rajz, regény, roham, rokonszenv, rovar, állattan, nyelvtan, tankönyv, tanár, tanoncz, titkár, ügyész, ügyvéd, ülnök, üzem, üzlet, vizsga, zene, zongora, zsong.

Szily Kálmán akadémikus, természettudós folytatta a nyelvújítást. Korszakos jelentőségű nyelvújításokat tartalmaz szótára. Két évtizeden keresztül szerkesztette az 1905-ben indult (s ma is létező) *Magyar Nyelv*-et, amely fontos szerepet játszott a magyar térhódításában. Meg kell említeni, hogy Almási Balogh Pál orvos, akadémikus, aki egyébként Széchenyi háziorvosa volt, szintén nyelvújító volt, és akadémiai aranyérmet kapott a filozófia nyelvének magyarításáért.

Gombocz Endre – Szekfű Gyulát idézve – így ír a reformkori nyelvújításról: „Az új század (tehát a XIX. sz.) második évtizedében eldőlt a nyelv körüli küzdelem ... a magyar nyelv megújódott, alkalmassá vált a legújabb nyugati gondolatok kifejezésére is, ezzel pedig bebizonyosodott, hogy a rendi alkotmány hagyományos nyelve, a latin, éppúgy használhatatlan a magyar nemzet számára, mint a férfinak a gyermekruha ...”.

Ezek a tények azt igazolják, hogy hatalmas küzdelem folyt a magyar nyelv térhódításáért. S hogy milyen eredménnyel? A parlamentben latinul beszéltek, az arisztokrácia németül, franciául társalgott, Pesten 1830-ban még a lakosságnak kétharmada német anyanyelvű volt...

Az Európai Unión belül nem lesznek határok: nem az államok, hanem a nemzetek Európája lesz. Ebben az évtizedben tehát egy nyelvben és kultúrájában sokszínű Egyesült Európa jön létre. Mivel a kultúrment az államnemzettől függetlenül él, így az Európai Unió a kultúrmentek Egyesült Európája lesz. A magyar nemzet politikailag egységes szálláshelyét a történelem felszabdalta. Ettől függetlenül a kisebbségi sorban élő magyarság a kultúrment, azaz a magyar nemzet természetes része. Tehát ami-

kor a határainkon kívül élő magyarok magyar identitásáról beszélünk, akkor világosan kell látnunk, hogy a kultúrnemzethez való tartozásuk biztosításának feltétele, hogy a pedagógus, aki a felhalmozott tudanyagot tovább adja, a pap, aki erkölcsösségre, a tudomány eredményeinek etikus felhasználására tanít és az orvos, aki a testi egészséget gondozza, magyar anyanyelvű legyen. Hasonlóan fontos, hogy szakmája magyar nyelvzetét is ismerje.

Az erdélyi Jakó Zsigmond és a szlovákiai Bauer Győző akadémikus társaink már néhány évvel ezelőtt szellemi kivérzésről beszéltek, amikor a Romániában és Szlovákiában élő magyarság problémáiról számoltak be. Azaz arról a problémáról, hogy az ott élő magyarság értelmiségi számaránya a többségi nemzethez viszonyítva lényegesen kisebb. Ezért kellene iskolák, egyetemek, ahol magyarul tanulnak, hogy aztán magyarul taníthassanak. Ezért jelent majd hatalmas előrelépést a Sapientia ill. az Erdélyi Magyar Tudományegyetem (EMTE), és ezért lenne fontos a komáromi Selye továbbképző intézmény magyar egyetemmé fejlesztése. A magyarul tanulás jelentőségét Kányádi Sándor fejezi ki szépen: „Aki megért, S megértet / Az egy népet Megéltet.” Azaz egy népet, a magyar nemzetet csak úgy lehet életben tartani, ha van, aki tanul és tanít – magyarul.

Tehát az anyaországban olyan típusú politikának kell érvényesülnie, amely természetes szövetségesét látja a Kárpát-medence pedagógusaiban, értelmiségében, tudósai-ban, művészeiben; és nem kíváncsi a boldogulásukat, hanem ottani boldogulását segíti. Nekünk, az anyaországban élő értelmiségieknek, kötelességeink vannak, és a határainkon kívül élő magyarokékat a magyar kultúrnemzet részének kell tekintenünk. Segíteni kell azokat, akik akár itt, akár ott a kultúrnemzet értékeinek megteremtésében és megőrzésében, a tudomány eredményeinek itteni és

ottani honosításában, a tudomány továbbfejlesztésében, a nemzeti kultúra értékeinek megőrzésében, újratemtésében, helyreállításában, megerősítésében, illetve az európai ideálok szolgálatában dolgoznak. Példaértékű és úttörő jellegű volt a Magyar Tudományos Akadémia azon lépése, hogy 1990-ben bevezette az akadémiai külső tagságot, ezzel egyenjogúsítva a határon kívül élő magyar tudósokat az államhatáron belül élőkkal.

Márai Sándor kései, hetvenes évekbeli naplójának gondolatai nagyon is érvényesek a XXI. században, amikor a politikai határok el fognak tűnni: „Az ország, a nép még nem haza ... nincs más haza, csak az anyanyelv”.

Természetesen manapság is van „műnyelvi válság”, s az informatikai forradalom természetéből adódóan sok nyelvi kultúrában megjelent ez a probléma. Tudomásul kell venni, hogy a tudomány nemzetközi, nem alkalmazkodhat államhatárokhoz, politikai rendszerekhez. A II. világháború után a tudomány közös nyelve az angol lett. Így nem véletlen, hogy azt is felvetették: nem szükséges a tudományos nyelvek bonyolult fogalmainak fordítása, nemzetivé tétele. Ez alapvetően téves nézet. Az ismeretek terjesztése a XXI. század nagy kihívása, hiszen tudás-alapú Európa épül, egyenrangú társként az Európai Unióba csak szakmailag jól felkészült, a tudomány legújabb eredményeivel is felvértezett népként, nemzetként léphetünk be, ezért mindennél fontosabb, hogy a tudomány nyelve, a szaknyelv közérthető legyen. Csak így biztosíthatjuk, hogy kultúrnemzetünk minden tagja hozzáférhessen a tudomány, a modern technika legújabb eredményeihez. A nyelv a nemzet kovásza, a nemzeti kultúra továbbélője. Ki kell alakítani, vagy meg kell erősíteni azt a nemzeti tudatot, amely a nemzeti hovatartozást nem genetikailag és nem államhatárok, hanem a nyelv, a hagyomány, a kulturális örökség alapján határozná meg.